

IJTIMOIIY TADBIRKORLIKNI SOLIQQA TORTISHNING DOLZARB
MASALALARI

Yerjanov Shohrux Kabil o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi
magistratura bosqichi tinglovchisi*

Anotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortish sohasidagi mavjud muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Ijtimoiy tadbirkorlik — jamiyatda muhim ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan iqtisodiy faoliyat shakli bo'lib, uni tartibga solish va soliqqa tortish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Maqolada O'zbekiston Respublikasi soliq siyosatida ijtimoiy tadbirkorlikka nisbatan yondashuvlar, mavjud qonunchilik normalari, soliq imtiyozlari, ularning amaliyotdagi holati va takomillashtirish yo'llari yoritilgan. Xorijiy tajriba bilan taqqoslanib, O'zbekistonda ushbu sohani soliqqa tortish tizimini yanada samarali qilishga doir tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy tadbirkorlik, soliq siyosati, soliq imtiyozlari, tadbirkorlik subyekti, soliq yengilliklari, normativ-huquqiy baza, iqtisodiy rag'batlantirish, ijtimoiy innovatsiya, xorijiy tajriba.

Zamonaviy global iqtisodiy muhitda ijtimoiy tadbirkorlik jamiyatda dolzarb bo'lgan muammolarni hal qilishda muhim o'rin egallamoqda. Bunday tadbirkorlik subyektlari sog'liqni saqlash, ta'lim, ekologiya, ishsizlik kabi ijtimoiy sohalarda faoliyat yuritib, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ularning iqtisodiy faoliyati davlatning soliq tizimi bilan chambarchas bog'liqdir.

O'zbekistonda ham ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylangan. Aholi bandligini oshirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash, nogironlar va kam ta'minlangan fuqarolarni qo'llab-quvvatlash kabi maqsadlar bilan shug'ullanuvchi ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishning maqbulligi — nafaqat ularning rivoji, balki davlat budjetining barqarorligi uchun ham muhim omildir.

Hozirgi kunda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlariga nisbatan bir qator soliq yengilliklari nazarda tutilgan bo'lsa-da, amaliyotda ularni qo'llashda muayyan muammolar mavjud. Qonunchilikdagi aniq belgilarning yetishmasligi, soliq organlari va tadbirkorlar o'rtasida tushunmovchiliklar, xorijiy tajribaning yetarli darajada hisobga olinmasligi kabi omillar ushbu sohada turli to'siqlarni keltirib chiqarmoqda. Shu sababli, mazkur maqolada ijtimoiy tadbirkorlikni soliqqa tortish bilan bog'liq dolzarb masalalar chuqur tahlil qilinadi. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligidagi mavjud me'yorlar, ularning amaliyotdagi qo'llanilishi va xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida soliq mexanizmlarining takomillashtirish yo'llari tavsiya qilinadi.

Ijtimoiy tadbirkorlik so'nggi yillarda jahon miqyosida innovatsion ijtimoiy iqtisodiyotning ajralmas qismi sifatida shakllanmoqda. Bu soha nafaqat iqtisodiy foyda olish, balki jamiyat ehtiyojlariga javob beruvchi, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan loyihalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan faoliyat shaklidir. O'zbekistonda ham ijtimoiy tadbirkorlikning ahamiyati ortib bormoqda, ayniqsa, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni ish bilan ta'minlash, nogironlar va kam ta'minlanganlar manfaatini ko'zlovchi xizmatlarni taklif etish borasida ijobiy natijalarga erishilmoqda. Biroq ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarining soliqqa tortilishida bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular ushbu sohaning to'laqonli rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Avvalo, ijtimoiy tadbirkorlik tushunchasining huquqiy asoslari O'zbekiston qonunchiligida to'liq va aniq belgilanmagan. "Tadbirkorlik faoliyati erkinligi kafolatlari to'g'risida"gi Qonun, "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi Qonun va boshqa normativ hujjatlarda ijtimoiy tadbirkorlik alohida toifada ko'rsatilmagan. Natijada soliq organlari ijtimoiy tadbirkorlik bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxslarni oddiy tijorat subyekti sifatida qabul qilib, ularni umumiy tartibdagi soliqlarga tortmoqda. Bu esa ushbu sohaning mohiyatiga mos kelmaydi, chunki ijtimoiy tadbirkorlar foyda olishni asosiy maqsad qilib qo'ymaydi, balki jamiyat manfaatiga xizmat qiladi.

Yana bir muhim masala – ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun soliq imtiyozlarining mavjudligiga qaramay, ularni amalda qo'llashdagi murakkabliklardir. Masalan, mavjud tartibga ko'ra, ayrim nodavlat notijorat tashkilotlari yoki ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi subyektlar uchun daromad solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) yoki yer solig'idan ozod qilish imkoniyati mavjud. Biroq bu imtiyozlar faqatgina qat'iy ro'yxatdagi faoliyat turlariga tegishli bo'lib, ko'plab ijtimoiy yo'naltirilgan xizmatlar bu ro'yxatdan tashqarida qoladi. Shuningdek, imtiyozdan foydalanish uchun murakkab byurokratik jarayonlar mavjud bo'lib, kichik tadbirkorlar uchun bu amaliyotda qo'llashni qiyinlashtiradi.

Ijtimoiy tadbirkorlikni soliqqa tortishda mavjud boshqa muammolardan biri – statistik hisobot va soliq deklaratsiyalarida ularni alohida toifada qayd etilmasligidir. Bu esa davlat organlari uchun ularning soni, iqtisodiy samaradorligi va soliq yuki haqidagi to'liq ma'lumotlarni olishni qiyinlashtiradi. Natijada, ular uchun moslashtirilgan soliq siyosatini ishlab chiqish imkoniyati cheklanadi. Shuningdek, ijtimoiy tadbirkorlar faoliyatini monitoring qilish va baholash mexanizmlari yetarli darajada shakllanmagan. Bu holat, ularni rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishda ham muammolarni yuzaga keltiradi.

Xalqaro tajribani tahlil qilgan holda aytish mumkinki, ko'plab mamlakatlarda ijtimoiy tadbirkorlik soliq siyosatida alohida e'tiborga loyiq yo'nalish sifatida qaraladi. Masalan, Buyuk Britaniyada "Community Interest Company" (CIC) huquqiy shakli orqali ijtimoiy tadbirkorlar davlat tomonidan tan olinadi va ular uchun maxsus soliq imtiyozlari joriy etilgan. AQShda "B-Corporation" maqomiga ega ijtimoiy kompaniyalar federal va shtat darajasida turli soliq yengilliklariga ega. Rossiyada esa ijtimoiy ahamiyatli toifadagi kichik korxonalar uchun yengillashtirilgan soliq stavkalari amal qilmoqda. O'zbekistonda esa bunday to'g'ridan-to'g'ri huquqiy maqomlar mavjud emas.

Shuningdek, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun soliqdan bo'shatish yoki yengil soliq stavkalarini joriy etishda ularning faoliyatining ijtimoiy samaradorligini baholovchi mezonlar ishlab chiqilmagan. Ko'pchilik tadbirkorlar o'z faoliyatlarining ijtimoiy yo'naltirilganligini isbotlashda qiynaladilar. Bu holatda, maxsus akkreditatsiya tizimi joriy etilishi, ya'ni faqat ijtimoiy ahamiyatli loyihalarni amalga oshirayotgan korxonalar davlat tomonidan tan olinib, ular soliqqa tortishda yengilliklarga ega bo'lishi lozim. Yana bir e'tiborli jihat – ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun soliqqa tortishdan tashqari, davlat subsidiyalari, grantlar yoki boshqa moliyaviy ko'mak mexanizmlarining soliq siyosati bilan uyg'unligini ta'minlashdir. Ayni paytda mavjud davlat dasturlari orqali moliyaviy yordam olayotgan korxonalar ayrim hollarda bu yordam uchun soliq to'loviga majbur bo'lib qolmoqda. Bu esa ijtimoiy tadbirkorlik g'oyasiga zid bo'lib, ularni investitsiya jalb etish va ijtimoiy loyihalarni kengaytirishda cheklaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarini soliqqa tortishda kompleks yondashuv zarur. Bu, birinchidan, ularni aniq huquqiy maqomga ega subyekt sifatida qonunchilikda mustahkamlashni; ikkinchidan, soliqqa tortishda differensial yondashuv asosida soliq imtiyozlarini belgilashni; uchinchidan esa, ularning faoliyatining ijtimoiy samaradorligini baholovchi aniq mezonlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Shu bilan birga, soliq organlari va ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari o'rtasida axborot almashinuvi tizimini yo'lga qo'yish, elektron shakldagi deklaratsiyalarni soddalashtirish va maslahatchilik xizmatlarini kengaytirish orqali amaliy muammolar bartaraf etilishi mumkin.

Ijtimoiy tadbirkorlik – bu nafaqat iqtisodiy foyda olish, balki jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan, ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va barqaror rivojlanishga xizmat qiluvchi faoliyat turidir. O'zbekistonda bu sohani rivojlantirish bo'yicha dastlabki qadamlar tashlangan bo'lsada, ayniqsa, soliqqa tortish tizimida hal qilinmagan masalalar mavjudligi ushbu faoliyatning kengayishini cheklab qo'ymoqda.

Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun huquqiy maqomning noaniqligi, soliq yengilliklarining tor doirada amal qilishi, ularni olishdagi byurokratik to'siqlar va soliq ma'lumotlarining shaffof emasligi asosiy muammolar sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalqaro tajriba asosida shuni aytish mumkinki, ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirishda ularni tan olish, rag'batlantirish va ularga mo'ljallangan soliq siyosatini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Kelgusida ushbu yo'nalishda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq: birinchidan, "ijtimoiy tadbirkorlik" tushunchasi qonunchilikda aniq belgilanishi kerak; ikkinchidan, ijtimoiy yo'naltirilgan faoliyat bilan shug'ullanuvchi subyektlarga soliq yengilliklari va imtiyozlari kengaytirilishi lozim; uchinchidan, ijtimoiy tadbirkorlikni baholash va akkreditatsiya qilish tizimi joriy etilishi zarur; to'rtinchidan, soliq organlari bilan hamkorlikni kuchaytirish va bu sohada maxsus maslahat-markazlarini tashkil etish orqali tadbirkorlarning xabardorligi oshirilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish va soliqqa tortish tizimini takomillashtirish orqali davlatning ijtimoiy siyosati samaradorligini oshirish, ijtimoiy

tenglikni ta'minlash va aholining muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari kengayadi. Bu esa mamlakatda barqaror va inklyuziv iqtisodiy muhitni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (amaldagi tahriri).
2. "Tadbirkorlik faoliyati erkinligi kafolatlari to'g'risida"gi Qonun.
3. "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi Qonun.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori PQ-4699 (2019-yil 7-aprel).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori PQ-4477 (2019-yil 4-oktabr).
6. Davlat soliq qo'mitasi axborot byulletenlari (2021–2024).
7. Ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish konsepsiyasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, 2023.
8. Moliya vazirligi hisobotlari, 2020–2023.
9. UNDP Uzbekistan. "Social Entrepreneurship in Uzbekistan: Challenges and Opportunities", 2022.